

HISTORICI TESSA BOUWMAN EN JASMIJN GROOT ZIJN BLIJ DAT STEEDS MEER MUSEA WERELDWIJD ZICH INZETTEN OM DE LHBTQIA+-GEMEENSCHAP ZICHTBAARDER TE MAKEN. MAAR SOMMIGE COLLEGA'S LATEN KRITISCHE GELUIDEN HOREN OVER DEZE ONTWIKKELING. WAAR KOMT DEZE TEGENSTAND VANDAAN?

TEKST: TESSA BOUWMAN EN JASMIJN GROOT

NAAR MIDDEL PUNT

QUEER GESCHIEDENIS IN HET MUSEUM

In november 2023 maakte het Engelse North Hertfordshire Museum bekend dat het voortaan naar de Romeinse keizer Elagabalus (ca. 203–222 n.Chr.) gaat verwijzen met de voornaamwoorden 'zij' en 'haar'. Het museum concludeerde naar aanleiding van een citaat van de historicus Cassius Dio (ca. 155-229 n. Chr.) dat de keizer een trans vrouw moet zijn geweest. Niet alleen is deze bron niet objectief te noemen, het is experts bekend dat de tegenstanders van Elagabalus de keizer onderuit probeerden te halen door die

CAROLINE ANNE DE WESTENHOLZ, KUNST-HISTORICUS EN OP-RICHTER VAN HET LOUIS COUPERUS MUSEUM IN DEN HAAG

te verbinden aan wat we tegenwoordig queerness zouden noemen. Is het dus wel verantwoord om een historische figuur als Elagabalus in verbinding te brengen met hedendaagse labels en identiteiten? Zeker als er weinig tot geen bewijs is dat die queer was?

QUEERGESCHIEDENIS HERHAALT ZICH

De Nederlandse schrijver Louis Couperus (1863-1923) schreef al in 1906 over de vermeende decadente homoseksualiteit van Elagabalus in zijn boek *De berg van het licht*. Door die publicatie werd hij zelf ook verbonden aan homoseksualiteit. En net als bij de Romeinse keizer duurt de toen ontstane discussie over zijn mogelijke queerness nog immer voort. Voor Caroline Anne de Westenholz, kunsthistoricus en oprichter van het Louis Couperus Museum in Den Haag,

was de honderdste sterfdag van de schrijver in 2023 een goed moment om een tentoonstelling te organiseren over het onderwerp. Onder de titel *Louis Couperus: non-binair avant la lettre?* werd gekeken hoe Louis Couperus zijn identiteit vormgaf met een brug naar de genderwereld van nu. De tentoonstelling ontving kritiek voor het in verband brengen van Couperus met een moderne queer term. "Natuurlijk kun je niet het huidige perspectief projecteren op wat honderd jaar terug gebeurd is", zegt Westenholz daarover. "Dat je het niet allemaal te letterlijk moet opvatten was het punt van de tentoonstelling. Vandaar ook dat er een vraagteken stond achter de titel." Westenholz legt verder uit dat 'non-binair' juist wel een passende moderne term is voor Louis Couperus. "Hij is een schrijver van honderd jaar geleden, maar hij sneed toen al dit soort thema's

aan in zijn boek *Van oude mensen, de dingen, die voorbijgaan* (1906). Daarin heeft hij het over de mannelijke kanten van een vrouw en de vrouwelijke kanten van een man. Ook in *Het noodlot* (1890) kwamen al personages voor van een dubieuze gender. Het moderne non-binaire label zou hem helemaal niet verbaasd hebben. Ik denk dat hij er alleen maar om geglimlacht zou hebben als hij wist dat het met hemzelf in verband zou worden gebracht." Zelf houdt Westenholz het er liever op dat Couperus simpelweg een vrouwe-

MAAIKE RIKHOF, CONSERVATOR MODERNE KUNST BIJ HET FRANS HALS MUSEUM.

"DOOR DE SOCIALE DOMINANTIE VAN MANNEN WAS CROSSDRESSING VOOR VEEL VROUWEN DÉ UITKOMST VOOR EEN BETER LEVEN"

lijke man was. "Couperus was elegant, hij hield van prachtige kleren, en hij viel daarmee op. Hij was een uitzondering in zijn tijd en dat zou hij nu nog steeds zijn. Couperus woonde tien jaar in Frankrijk en vijf jaar in Italië, waar elegant geklede mannen juist niet de uitzondering waren. Het is niet verwonderlijk dat hij zich aanpaste naar de normen van zijn omgeving, die goed pasten bij zijn karakter en instelling." Dat de tijdgenoten van Couperus het daar ook al over hadden, illustreerde de tentoonstelling in het Louis Couperus Museum aan de hand van karikaturen die vanaf 1900 verschenen. De schrijver werd daarin

FERDINAND ERFMANN, DANSCAFÉ, 1928. OLIEVERF OP DOEK, FRANS HALS MUSEUM, HAARLEM.

getekend met hoge hakken aan en gestifte lippen, onder de titel 'Mademoiselle Couperus'.

Op een soortgelijke manier worden de terugkerende discussies rond genderidentiteit en seksuele oriëntatie verbeeld in de tentoonstelling *The Art of Drag*, die nu te zien is in het Frans Hals Museum (locatie HAL) in Haarlem. De tentoonstelling werd gecureerd door Maaïke Rikhof, conservator moderne kunst bij het museum, en haar collega Manique Hendricks, curator hedendaagse kunst. Rikhof legt uit dat het belangrijkste doel van hun tentoonstelling een hedendaagse politieke retoriek onderuithaalt waarin drag als een tijdelijke trend wordt gepresenteerd. "Het klinkt misschien zwaar, maar we wilden mensen voor wie drag een geleefde ervaring is historische legitimiteit geven door te laten zien dat zij altijd al hebben bestaan." Rikhof noemt als voorbeeld de portrettekening 'De zanger Modjesko' van Kees van Dongen (1877-1968). "Dit is een weergave van een man in drag, wat voor Van Dongen dé belichaming was van de moderniteit. Dus het idee dat drag een trend is van nu, werd 120 jaar geleden ook al gezien als een trend van toen. Daarmee kan je laten zien dat de geschiedenis cyclisch is, maar ook dat emancipatie neergangen heeft om vervolgens gelukkig weer opgepakt te worden."

KEES VAN DONGEN, DE ZANGER MODJESKO, 1907, GEKLEURD KRIJT, AQUAREL EN GOUACHE OP PAPIER, 630 X 465 MM, PARTICULIERE COLLECTIE.

CODETAAL EN ONZICHTBAARHEID

De tentoonstelling van het Louis Couperus Museum werd gemixt ontvangen en ook Rikhof voelt soms weerstand als ze haar vondsten met anderen deelt. Sommige historici zien hun werk als pogingen om queerness te zoeken waar die er niet is en om mensen te labelen zonder bewijs, zogenaamd

Een aantal interessante titels om meer te leren over het onderwerp:

- Erica Robenbalt, *The Queer Museum: Radical Inclusion and Western Museology*
- Kirsty Loehr, *A Short History of Queer Women*
- Mary Kemperink, *Anders dan de anderen*

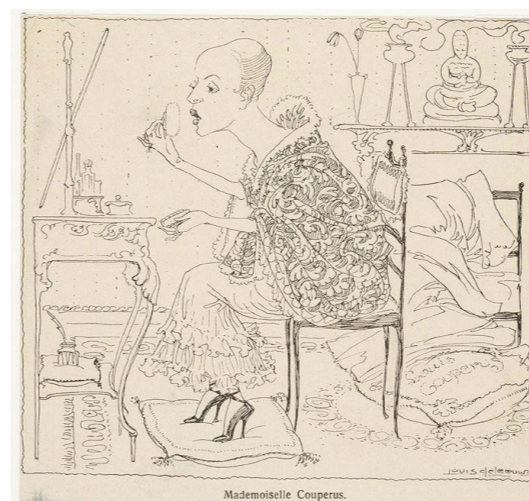
SOMMIGE HISTORICI ZIEN HUN WERK ALS POGINGEN OM QUEERNESS TE ZOEKEN WAAR DIE ER NIET IS EN OM MENSEN TE LABELEN ZONDER BEWIJS.

ten koste van historische objectiviteit. "Dat is niet zo", zegt Rikhof. "Je ziet juist nieuwe dingen – die wel degelijk te onderbouwen zijn. Door altijd maar die oude lens te gebruiken, neem je een eeuwenlang bestaande systematiek over seksuele oriëntatie en genderidentiteit klakkeloos over. We moeten blijven bevragen of het (verre) verleden echt zo radicaal verschilde van het heden, een bewering waarmee discussies vaak bij voorbaat al worden afgedaan." Dit

demonstreert ze aan de hand van een interessant gegeven uit de geschiedenis van drag. "Door de sociale dominantie van mannen was crossdressing voor veel vrouwen in de vroegmoderne geschiedenis dé uitkomst voor een beter leven. Er waren Nederlandse vrouwen die een mannelijke identiteit aannamen om onder andere betere maatschappelijke kansen te krijgen, meer bewegingsvrijheid te hebben, of beter betaald te worden op werk. Maar er zullen ook vrouwen tussen hebben gezeten die het deden ter expressie van hun – zoals we het nu noemen – genderbeleving of seksuele oriëntatie, omdat ze op vrouwen vielen bijvoorbeeld. Historici zijn echter veel meer geneigd om het op die eerstgenoemde redenen te gooien,

omdat het queer aspect van hun identiteit nauwelijks in de archieven naar boven komt."

Queerness is eeuwenlang zodanig taboe geweest, dat tekenen ervan virtueel onzichtbaar zijn voor historici in hun bronnenmateriaal. Er is duidelijk bewijs voor nodig om conclusies te kunnen trekken over de genderidentiteit en seksuele oriëntatie van individuen uit het verleden. Aan de andere kant gaan we er bij heteroseksuele en cisgender mensen zonder bewijs vanuit dat zij zich als zodanig identificeerden. Rikhof noemt dit "heteroseksueel en cisgender tot het tegendeel bewezen is". "Je hebt *smoking gun* bewijs nodig, wat er vaak nauwelijks is. Het gaat namelijk over iets delicaats en in sommige gevallen zelfs strafbaars, wat je in die tijd niet aan de grote klok hing", aldus Rikhof. "Slechts een paar historische figuren waren er wel open over, zoals Claude Cahun (1894-1954). Hen schreef dat die zich niet mannelijk of vrouwelijk voelde, maar een 'neuter'. Dat is voor ons goud, maar er zijn weinig mensen die dat deden." Westenholtz brengt Louis Couperus onder in die laatste categorie: "Hij was er voorzichtig in iets over zichzelf te zeggen, zei altijd dat men naar zijn werk moest kijken en dat het niet zoveel uitmaakte wie hij was. Ook wilde hij dat zijn brieven verscheurd werden na zijn dood. Gelukkig is dat niet altijd gebeurd." Er zijn inderdaad bronnen waarin je

MADemoiselle COUPERUS.

IS ER MEER INFO OVER DEZE TEKENING?

BEELD AAN-GEVRAAGD.

NIET ZEKER DAT WE DIT KUNNEN KRIJGEN.

CLAUDE CAHUN, SELF PORTRAIT (REFLECTED IN MIRROR), FOTOGRAFIE, 1928.

QUEERNESS IS EEUWENLANG ZODANIG TABOE GEWEEST, DAT TEKENEN ERVAN VIRTUEEL ONZICHTBAAR ZIJN VOOR HISTORICI IN HUN BRONNENMATERIAAL.

een gecodeerde taal kan vinden, als je maar goed gaat wroeten in de marges en voetnoten. Het weglaten van specifieke termen of juist het gebruiken van codetaal was voor queer mensen in het verleden een methode om chantage of vervolging te voorkomen. Rikhof vertelt dat hun historische beschrijvingen handige handvaten zijn om bewust om te gaan met hedendaagse termen. "Voor ons is het ook een zoektocht, want taal verandert continue. Zo noemde Ferdinand Erfmann (1901-1968) zichzelf 'dames imitateur' en 'acrobatisch transvestiet', terwijl veel dragartiesten die term tegenwoordig niet fijn vinden, omdat die te seksualiserend wordt bevonden. En het woord 'queer' is nu weer helemaal toegeëigend, maar het was tot de jaren 1980 voor veel mensen denigrerend. Om die reden hebben we samengewerkt met een adviescommissie met leden uit de lhbtqia+-gemeenschap. We hebben discussies gevoerd en we hebben gebrainstormd over het correcte gebruik van woorden.

In de tentoonstelling hebben we duidelijk gemaakt welke termen vroeger werden gebruikt en welke we nu zouden toepassen."

DE QUEER BRIL

In de genoemde tentoonstellingen gaat het dus om veel meer dan alleen het vertegenwoordigen van de lhbtqia+-gemeenschap en haar geschiedenis. Ze bieden historische context bij actuele discussies over gender en seksualiteit en gaan in op de veranderlijkheid van de woorden die we gebruiken als we het hebben over deze thema's. Ze gaan daarbij niet alleen op zoek naar moderne labels voor het verleden, maar ze proberen ook onze perceptie te verbreden. Door met een queer bril naar historische personen en gebeurtenissen te kijken, ontdekken we nieuwe verhalen en nieuwe stemmen. 🗨️

THE ART OF DRAG IS NOG TOT EN MET 13 OKTOBER TE ZIEN IN HET FRANS HALS MUSEUM, LOCATIE HAL OP DE GROTE MARKT IN HAARLEM. HET LOUIS COUPERUS MUSEUM SLOOT ZIJN DEUREN IN MEI 2024, MAAR EEN DEEL VAN DE COLLECTIE IS NU OPGESLAGEN IN HET LITERATUURMUSEUM IN DEN HAAG.

TESSA BOUWMAN IS HISTORICUS EN DIGITAAL SPECIALIST IN DE ERFGOEDSECTOR MET HART VOOR KUNST EN CULTUUR. (JONGEREN) PARTICIPATIE EN EVERYTHING QUEER. JASMIJN GROOT IS GENDERHISTORICUS, SCHRIJFT VOOR OPZIJ. WERKT ALS ONDERZOEKER AAN DE DOCUMENTAIRESERIE GAY & GREY EN IS OPRICHTER VAN HET HISTORICAL WOMEN PROJECT.